

H. Siimets–Gross. Professor István (Stephan von) Csekey, tema artikkel Eesti Vabariigi alguskümnendi põhikorrast ja selle vastuvõtt Eesti juristide seas. – Riigiõiguse aastaraamat 4/2023, lk 225–237.

Professor István (Stephan von) Csekey, tema artikkel Eesti Vabariigi alguskümnendi põhikorrast ja selle vastuvõtt Eesti juristide seas

HESI SIIMETS-GROSS

Ungarlane István Csekey¹, saksakeelses kirjanduses Stephan von Csekey ja omaaegses eestikeelses kirjanduses Stefan Csekey, oli nüüd eesti keelde tõlgitud artikli² kirjutamise ajal haldusõiguse professor Tartu ülikoolis. Csekey sündis 2. veebruaril 1889 vaimuliku perekonnas Szolnokis ja sealsamas lõpetas ta ka gümnaasiumi – suurepärase tulemusega. Ta õppis Kolozsvári (praegu: Cluj-Napoca, Rumeenia), Strasbourgi ja Heidelbergi ülikoolis. Strasbourgis oli üks tema õppejõude Saksa riigiõigusteadlane ja -teoreetik, positivistliku koolkonna esindaja Paul Laband³, Heidelbergis Austria riigiõigusteadlane, samuti

Artikli kirjutamist võimaldas Saksamaa Liitvabariigi teadusuuringute- ja haridusministeeriumi (Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF)) rahastatud stipendium Käte Hamburger Kolleg'ilt „Einheit und Vielfalt im Recht“ (Münsteri ülikool).

- ¹ Tegelikult on ungari keeles tavaks nimetada esimesena perekonnanimi ja seejärel eesnimi: Csekey István. Csekey eluloo kirjeldamisel on muu hulgas toetunud Edith Kubinyi uurimistööle „István Csekey ungarikeelsed käsitlused Eesti Vabariigi õigusest“. Juhendaja prof Marju Luts-Sootak. Tartu 2010 (käsikiri Tartu Ülikooli õigusteaduskonna õigusajaloo õppetoolis). Tänu ungari keele oskusele on autor kasutanud ka eesti keeles muidu kättesaamatuid allikaid.
- ² S. Csekey. Die Verfassungsentwicklung Estlands 1918–1928. – Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart 16/1928, lk 168–213. Artikkel ilmus taastrükina samal aastal ka Tartus Ungari Teadusinstituudi väljaandes.
- ³ Paul Laband (1838–1918) töötas Strasbourgi ülikoolis avaliku õiguse professorina alates 1872. aastast. Tema mitmekoiteline üldkäsitlus Saksa keisririigi riigiõigusest „Das Staatsrecht des Deutschen Reiches“ (1876–1882, 4 köidet; 5. ja viimane trükk 1911) oli Csekey õpingute ajal, aga tegelikult hiljemgi standardteos. Laband kirjutas ka õigusajaloost ja tsiviilõigusest, saades oma riigiõiguse meetodiõpetuse väljatöötamisel eeskujuks just tsiviilõiguse omast. Ta osales ka Saksa õigusloomes. Tema kohta vt nt R. Mußgnug. Paul Laband (1838–1918). – Staatsrechtslehrer des 20. Jahrhunderts. Deutschland – Österreich – Schweiz. P. Häberle, M. Kilian, H. A. Wolff (toim.). Berlin, Boston 2015, lk 3–28.

positivistliku koolkonna esindaja Georg Jellinek⁴. Just Labandi „kooli ajajärgu vananenud mõistetest“ lähtumist heitis Csekeyle ette Artur-Tõeleid Kliimann oma retsensioonis Csekey ülevaateartiklile Eesti põhikorra arengust.⁵

Pärast eksamite sooritamist kiitusega sai Csekeyst 24. juunil 1911 Kolozsvári riigiteaduste doktor (*cum laude*) ja sama aasta novembris saadeti ta Kolozsvári ülikooli ettepanekul üheks aastaks 2000-kroonise riikliku stipendiumiga Saksa-maale Berliini, et ta saaks jätkata oma riigi- ja haldusõiguslikke õpinguid. Lisaks õpingutele Berliini ülikoolis ja ettekannetele sealsetes seminarides osales Csekey saksa haldusametnike täienduskursusel, mida korraldas Berliini riigiteadusliku täiendusõppe ühing (Vereinigung für Staatswissenschaftliche Fortbildung zu Berlin). 1912. aastal valis Kecskeméti õigusakadeemia senat Csekey haldusõiguse, statistika ja kultuuriloo lektoriks ning pärast seda, kui ta oli 24. mail 1913 saanud Kolozsvári ülikoolis õigusteaduste doktori kraadi, valiti ta sama aasta 30. juunil Kecskeméti õigusakadeemia erakorraliseks avaliku õiguse professoriks. 1918. aasta detsembris nimetas Budapesti ülikooli õigusteaduskond Csekey eradotsendiks Ungari tsiviilõiguse alal. Kecskeméti õigusakadeemia korraliseks avaliku õiguse professoriks sai ta 1. märtsil 1919. Sama aasta kevadel, Ungari Nõukogude Vabariigi kommunistliku diktatuuri ajal (21. märtsist kuni 1. augustini 1919)⁶ oli ta sunnitud põgenema, sest kommunistliku režiimi pooldajad kuulutasid ta tagaotsitavaks. 1920. aastal oli Csekey Ungari justiits-ministeeriumi ekspert seaduseelnõude osakonnas.⁷

⁴ Georg Jellinek (1851–1911) oli Austria ja Saksa riigiõigusteadlane, positivistliku koolkonna esindaja. Alates 1891. aastast oli ta Heidelbergi ülikooli professor, kes jäi truuks nn Viini koolkonna ideedele ja levitas neid Saksamaal. Tema ideed on mõjutanud ka 20. sajandi alguse Vene õigusteadust. Tema kohta vt J. Kersten. Georg Jellinek (1851–1911). – Staatsrechtslehrer des 20. Jahrhunderts. Deutschland – Österreich – Schweiz. P. Häberle, M. Kilian, H. A. Wolff (toim.). Berlin, Boston 2015, lk 59–70.

⁵ A.-T. Kliimann. Arvustavaid märkmeid ühe põhiõigusliku artikli avaldamise puhul. [Arvustus] Prof. dr. Stephan v. Csekey. Die Verfassungsentwicklung Estlands 1918–1928. Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). Tübingen 1928. Jahrbuch des öffentlichen Rechts. Separatabdruck aus Band XVI, 1928. – Õigus 1929/4, lk 128–131. Retensiooni taastrükk on ilmunud „Eesti mõtteloo“ sarja kogumikus A.-T. Kliimann. Õiguse nõidus. I. Pilving (koost.). Tartu 2023, lk 246 jj; siinses riigiõiguse aastaraamatus on Kliimanni retensioon avaldatud õiguse ajaloo professori Marju Luts-Sootaki üksikasjalike kommentaaridega.

⁶ Loe selle kohta lähemalt ülevaateosest: C. Csorba, J. Estók, K. Salamon. Ungari ajalugu sõnas ja pildis. Algusest tänapäevani. Tartu 2005, lk 187–189.

⁷ Dr. Csekey István egyetemi tanár, jogakadémiai ny. r. professzor életrajzi adatai. [Ülikooli õppejõu, õigusakadeemia professori dr Csekey Istváni eluloo andmeid]. – Rahvusarhiiv (edaspidi: RA), EAA.2100.2.86, 1 8–8p. Kasutatud Edith Kubinyi uurimistööd „István Csekey ungarikeelsed käsitlused...“, lk 6.

Tartu ülikooli haldusõiguse professori väljakuulutamise järel kandideerisid sellele kohale 1923. aasta mais peale Csekey⁸ veel Viini ülikooli eradotsent dr Walter Henrich⁹ ja Tartu ülikooli riigiõiguse magistrant Feodor Korsakov¹⁰. Viimane loobus kandideerimast juba enne valimisi. Kahest järelejäänust pidas õigusteaduskond Csekeyt paremaks kandidaadiks¹¹ ja ta valiti haldusõiguse professoriks. Csekey asus tööle 1. augustil 1923 ja jäi Tartu ülikooli peaaegu kümneks aastaks. Tartus anti talle (nagu mitmele muule välismaalasest õppejõule) erandina õigus pidada loenguid saksa keeles – alguses viieks aastaks, seejärel tähtaega pikendati. Csekey õpetas nii kohustuslikke kui ka erikursusi haldusõigusest ja -protsessist, aga pidas loenguid ka Ungari ja Eesti riigiõiguse ajaloost ja kehtivast riigiõigusest.¹² Tema teadustööst ei nähtu enne Tartu ülikooli professoriks kandideerimist huvi ei Eesti ega ka teiste välisriikide õiguse vastu. Küll aga avaldas ta pärast seda korduvalt paljudes keeltes artikleid peamiselt

-
- ⁸ Csekey oli huvitatud professorikohast Tartus Ungari-Eesti akadeemiliste suhete raames ning pakkus end kõigepealt õigusfilosoofia ja rahvusvahelise õiguse professoriks. 28.02.1923. – RA, EAA.2100.2.86, 1 4p ja 5.
- ⁹ Walter Henrich (1888–1955) oli Austria ja Saksa õigusteadlane. Ta õppis Kolozsváris nagu Csekeygi ja Viinis (mh Hans Kelseni juures, kelle juhendamisel ka habiliterus), seejärel õpetas Viinis eradotsendina üldist riigiõigust ja õigusfilosoofiat (1922–1928). Hiljem oli ta professor Brnos (1928–1936), Prahast (1936–1945) ja Würzburgis (1948–1954). B. Perthold-Stoitzner. Walter Henrich. – Der Kreis um Hans Kelsen. Die Anfangsjahre der reinen Rechtslehre (= Schriftenreihe des Hans-Kelsen-Instituts 30). R. Walter, C. Jabloner, K. Zeleny (toim.). Wien 2008, lk 135–144.
- ¹⁰ Feodor (ka Theodor) Korsakov (1883–1932) oli aastail 1921–1931 rahvusvahelise õiguse ja avaliku õiguse õppejõud Tartu ülikoolis. Ta on avaldanud mitu artiklit Eesti põhiseaduse kohta. K. Siilivask, H. Palamets (koost.). Tartu Ülikooli ajalugu 1632–1982. 3. [kd.], 1918–1982. Tallinn 1982, lk 106.
- ¹¹ Õigusteaduskonna dekaani kiri Tartu Ülikooli valitsusele 1923. aasta juunis. – RA, EAA.2100.2a.6, 1 2.
- ¹² Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1919–1940. Csekey enda koostatud nimekiri aastani 1930 on artiklis: S. v. Csekey. Lehr- und wissenschaftliche Tätigkeit der Mitglieder des Ungarischen Wissenschaftlichen Instituts in Tartu (Dorpat). – S. v. Csekey (toim.). Aus den Forschungsarbeiten des Ungarischen Wissenschaftlichen Instituts in Tartu (Dorpat). Tartu 1930, lk 47–48. Csekey loengutest on säilinud ka mõni üliõpilaste kirjutatud konspekt: Haldusõiguse lühike kursus. Administratiiv-õiguse eksami-kava [*sic!*] vastavalt toimetanud Br. Pärl [S. Csekey loengute järgi]. Tartu 1931; Haldusõigus. Koostatud prof. S. v. Csekey loengute alusel. Tartu 1930. Vt vähemalt viimase kvaliteedi kohta avaldatud kriitikat: A.-T. Kliimann. Arvustus: Haldusõigus. Koostatud prof. S. v. Csekey loengute alusel. Tartu: Corazon, 1930. – Õigus 1930/2, lk 83–84.

Eesti, aga ka Soome õiguse kohta¹³. Lisaks siinses aastaraamatus eestikeelses tõlkes avaldatud ülevaatele tutvustas ta Eesti riigi- ja haldusõigust päris palju nii ungari-, saksa- kui ka prantsuskeelsele lugejale, kuid samal ajal avaldas Eesti õiguse analüüse ka eesti keeles. Tema olulisemad teosed olid veel uurimus (töenäoliselt doktoritöö) parlamendivalimiste kontrollisüsteemist¹⁴, Tartu perioodil Avaliku Õiguse Rahvusvahelise Instituudi aastaraamatus avaldatud prantsuskeelne artikkel Eesti olulisematest 1929. aastal vastu võetud seadustest avaliku õiguse valdkonnas¹⁵, pikem saksakeelne analüüs seadustest ja määrustest Eesti haldusõiguse allikatena¹⁶ ning ajakirjas Õigus avaldatud eestikeelsed Eesti

¹³ Soome õigussüsteemi tutvustas Csekey eelkõige ungari keeles. Raamatus A. Bán, I. Csekey jt. Finnek. Észtek. A magyarok északi testvérnépei [Soomlased. Eestlased. Ungarlaste sugulasrahvad põhjas]. Budapest 1928, ilmus Csekey artikkel „Finn és észt jogfejlődése és mai joga“ [„Soome ja Eesti õiguse areng ja tänapäeva õigus“], lk 218–247. Kubinyi hinnangul kattub see peaaegu täiesti Eesti ja Soome õigussüsteemi iseloomustusega teoses: I. Csekey. A Finn és Észt jogrendszer [Soome ja Eesti õigussüsteem]. Budapest 1928. Kogumikus I. Csekey (koost.). Északi írárok [Kirjutised Põhjamaadest]. Budapest 1928, ilmusid tema artiklid „Suomi“ [„Soome“] 1925. aastast ja „A Finn Köztársaság alkotmánya“ [„Soome Vabariigi põhiseadus“] 1927. aastast; samas ka artikkel Eestist: „Az Észt Köztársaság Alkotmánya“ [„Eesti Vabariigi põhiseadus“]. Vt lähemalt: E. Kubinyi. István Csekey ungarikeelsed käsitlused Soome Vabariigi õigusest. Juhendaja prof Marju Luts-Sootak. Tartu 2012 (käsikiri Tartu Ülikooli õigusteaduskonna õigusajaloo õppetoolis), lk 4, 18; *ibidem*. István Csekey ungarikeelsed käsitlused Eesti Vabariigi õigusest (viide 1).

¹⁴ S. v. Csekey. Über das System der Prüfung parlamentarischer Wahlen: eine staats- und verwaltungsrechtliche Studie auf rechtsvergleichenden Grundlagen. Breslau 1913.

¹⁵ Csekey pidas nendeks 12.02.1919. a administratiivkohtu korda (RT 1919, 10, 23) muutvat seadust (08.02.1929, RT 1929, 16, 110) ning Vabariigi Valitsuse ja ministriumide korraldamise seadust (19.03.1929, RT 1929, 28, 182), mida ta kirjeldas ja mille tõlked olid artiklile lisatud. Csekey viitas seejuures ka oma administratiivkohtu korra teksti saksakeelsele tõlkele artikli „Die Verfassungsentwicklung Estlands 1918–1928“ (viide 2), juures. E[tienne] de Csekey. Estonie. – Annuaire de l’Institut International de Droit Public 1930. Paris 1930, lk 610–637, siin lk 610.

¹⁶ S. v. Csekey. Die Quellen des Estnischen Verwaltungsrechts. [I. Teil]. – Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli toimetused [= Acta et commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis). B, Humaniora, osa IX]. 1. Tartu 1926, lk 1–102; *ibidem*. Die Quellen des estnischen Verwaltungsrechts. II. Teil. – Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli toimetused [= Acta et commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis). B, Humaniora, osa XIV]. 2. Tartu 1929, lk 103–134; *ibidem*. Die Quellen des estnischen Verwaltungsrechts. III. Teil. – Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli toimetused [= Acta et commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis). B, Humaniora, osa XX]. 3. Tartu 1930, lk 135–150.

õiguse käsitletud¹⁷. Csekey avaldas ühel teemal artikleid enamasti mitmes keeles, kuid isegi seda arvestamata jättes oli ta üks viljakamaid autoreid tollase Tartu ülikooli õigusteaduskonna õppejõudude seas nii publikatsioonide hulga, mahu kui ka teemade rikkuse poolest. Lisaks õigusteaduskonnas tehtud tööle oli Csekey alates 1923. aastast ühtlasi Tartu Ungari Teadusinstituudi direktor¹⁸.

1931. aastal nimetati István Csekey Szegedi ülikooli poliitikateaduste korraliseks õppejõuks, mistõttu ta vabastati Tartu ülikooli professori ametist alates 1. jaanuarist 1932.¹⁹ Csekey Tartust lahkumise soovi taga võis muude põhjuste kõrval olla ka vastuolu tema endise üliõpilase Artur-Tõeleid Kliimanniga (vt allpool), kuid see oletus vajab veel uurimist. Szegedis töötas Csekey 1940. aastani, mil temast sai viieks aastaks Kolozsvári ülikooli Ungari tsiviilõiguse korraline õppejõud. Alates 13. detsembrist 1945 kuni Pécsi elama asumiseni oli ta Ungari riigiõiguse professor Szegedi ülikoolis. Csekey läks pensionile 8. oktoobril 1951. aastal Pécsi õigusteaduskonna riigiõiguse õppetoolist. Ta suri 17. augustil 1963 Pécsis.²⁰

¹⁷ S. v. Csekey. Seaduste väljakuulutamise Eestis. – *Õigus* 1926/7, lk 177–182 ja 1926/8, lk 201–205; *ibidem*. Omavalitsuste reform Eestis. – X õigusteadlaste päeva protokollid: [Tallinnas, 09.–10.04.] 1931. [Tartu] 1931, lk 53–65. Ettekanne X õigusteadlaste päeval. Läbirääkimised, lk 65–73. – Õiguse erilisa. Ilmunud ka: Eesti õigusteadlaste päevad 1922–1940. Protokollid. J. Erne (koost.). [Tallinn] 2008, lk 583–593, nn läbirääkimised ehk diskussioon selle ettekande üle lk 593–600; *ibidem*. Määruste andmise õigus Eesti põhiseaduse järele. – *Õigus* 1927/8, lk 240–251; *ibidem*. Põhikorra muutmine Eestis. – *Õigus* 1934/8, lk 354–367.

¹⁸ Csekey oli Tartu Ungari Teadusinstituudi direktor vähemalt aastani 1930, mil ta andis välja põhjaliku ülevaate instituudi ja selle liikmete (sh enda) tegevusest. Vt S. v. Csekey. Das Ungarische Wissenschaftliche Institut in Tartu (Dorpat). – S. v. Csekey (toim.). Aus den Forschungsarbeiten des Ungarischen Wissenschaftlichen Instituts in Tartu (Dorpat). Tartu 1930, lk 35–45. On tõenäoline, et tema tegevus instituudi direktorina lõppes Tartust lahkumisega 1931. aasta lõpus, aga täpsemalt ei õnnestunud seda kindlaks teha.

¹⁹ Esialgu palus ta end vabastada 1. jaanuarist 1932, seejärel juba 1. oktoobrist 1931, aga rektor vabastas ta ametist siiski 1. jaanuarist 1932. S. Csekey. Tartu Ülikooli valitsusele, 18.09.1931. – RA, EAA.2100.2.86, l 196. Tartu Ülikooli rektori kiri EV Haridus- ja Sotsiaalministeeriumile, 28.10.1931. – RA, EAA.2100.2.86, l 198.

²⁰ I. Kalle. István Csekey Tartu Ülikooli õigusteaduskonna õppejõuna (1923–1931). Diplomitöö. Juhendaja prof P. Järvelaid. Tartu 1994, lk 7 (käsikiri Tartu Ülikooli raamatukogus).

Pärast Eestist lahkumist jäi Csekey viljakaks autoriks, kuid tema ungari- ja saksakeelsed kirjutised käsitlesid peamiselt Ungari riigiõigust.²¹ Ka üks kahest hilisemast eestikeelsest artiklist oli Ungari riigiõigusest.²² Csekey sulest ilmus edaspidigi Eesti õigussüsteemi tutvustavaid käsitlusi, nagu siinsesse aasta- raamatusse tõlgitud artikli jätk Eesti konstitutsioonilise õiguse arengust 1929–1934 ja selle veidi lühem versioon eesti keeles²³, Eesti kodakondsusõiguse tutvustused saksa keeles²⁴, Eesti 1934. aasta põhiseaduse kommenteeritud tõlge saksa keelde ja põhiseadusmuudatusi tutvustav artikkel²⁵, valikbibliograafia võõrkeelsetest käsitlustest Eesti põhikorraõiguse kohta²⁶ ja Eesti 1920. aasta põhiseaduse muudatuste tutvustus prantsuse keeles²⁷. Teatud teemade (nagu põhiseadusõigus või kodakondsusõigus) ja/või välismaiste väljaannete jaoks jäi Csekey seega Eesti riigiõiguse tuntuimaks spetsialistiks ka pärast tema lahkumist professorikohalt Tartus. A.-T. Kliimann avaldas küll paar Eesti avaliku

²¹ S. v. Csekey. Der autorität Staat und die ungarische Verfassung. Tartu 1936; *ibidem*. Die verfassungsrechtlichen Reformen in Ungarn. – Zeitschrift für osteuropäisches Recht 1938/4, separaadi lk 1–17; *ibidem*. Magyarország alkotmánya [Ungari põhiseadus]. Budapest 1943; *ibidem*. Die Verfassung Ungarns. Budapest, Leipzig 1944.

²² S. Csekey. Põhikorra-õiguslikud reformid Ungaris. – Õigus 1937/10, lk 433–448.

²³ S. v. Csekey. Die Verfassungsentwicklung Estlands 1929–1934. Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart 22/1935, lk 411–458; sellele olid lisatud 1920. a põhiseaduse, 1933. a põhiseaduse muutmise seaduse, valitsemise korraldamise seaduse (RT 1934, 5, 36) ja kaitse- seisukorra seaduse (RT 1930, 61, 423) täistekstid saksakeelses tõlkes. Eesti keeles: S. Csekey. Põhikorra muutmine Eestis. – Õigus 1934/8, lk 354–367.

²⁴ S. v. Csekey. Das Staatsangehörigkeitsrecht der Republik Estland. – Recht der Staatsangehörigkeit der europäischen und aussereuropäischen Staaten. T. I: Die europäische Staaten (Die Rechtsverfolgung im internationalen Verkehr. VII kd). Berlin 1934, lk 79–110. Selle jätk ja vahepealseid muudatusi käsitlev ülevaade koos Eesti seaduste saksakeelsete tõlgetega: *ibidem*. Das Staatsangehörigkeitsrecht: Estland. – Recht der Staatsangehörigkeit der europäischen und aussereuropäischen Staaten. T. I: Die europäische Staaten (Die Rechtsverfolgung im internationalen Verkehr. VII kd). Berlin 1940, lk 1079–1088 ja 1215.

²⁵ Die neue Verfassung: (In Kraft getreten am 24. Januar 1934). Tõlge ja kommentaarid S. Csekeylt. – Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht 4/1934/2, lk 438–450; *ibidem*. Die Verfassungsänderung in Estland. – Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht 4/1934/3, lk 582–596.

²⁶ S. v. Csekey. Eine Auswahl das estnische Verfassungsrecht betreffender Schriften in westeuropäischen Sprachen. – Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart 22/1935, lk 457–458.

²⁷ E. de Csekey. La révision de la Constitution de la République estonienne. – Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger 53/1936, lk 543–596.

ja haldusprotsessiõiguse tutvustust itaalia keeles²⁸ ja artikleid ilmus teisteltki autoritelt²⁹, ent oma kaalult ei olnud need võrreldavad Csekey omadega.

Siin esmakordselt eesti keeles avaldatud artikkel ilmus mainekas „Tänapäeva avaliku õiguse aastaraamatus“, milles tutvustati muu hulgas eri riikide avalikus õiguses toimuvaid muudatusi. Nagu Csekey ise hiljem märkis, oli see tellitud artikkel.³⁰ Tema ülevaade on eriti väärtuslik selle poolest, et autor võttis tõsiselt oma ülesannet rääkida Eesti põhikorra kümneaastasest arengust tervikuna. Nii ei ole siin juttu üksnes põhiseadusest, vaid käsitletakse ka põhiseadusele eelnenud konstitutsioonilisi akte, põhiseaduse allikaid, samuti selle vastuvõtmise protsessi.³¹ Selles mõttes ei olnud Csekey käsitus erakordne, vaid pigem tavapärane viis esitada Eesti põhikorra lugu. Csekey ettevõtmise teeb ainulaadseks see, et ta vaatles ka neid üksikseadusi, millega põhiseaduslikku programmi Eesti Vabariigi esimesel kümnendil teostati. Nimelt nendele, kes soovisid Eesti põhiseadust ja selle täpsustamiseks või edasiarendamiseks mõeldud õigusakte lähemalt uurida teoreetiliselt või kasutada praktiliselt, olid mõeldud tähtsamate aktide täistekstide tõlked ja algtekstides leiduvate eestikeelsete väljendite põhjalikumad selgitused. Lisaks Eesti 1920. aasta põhiseaduse tõlkele (lk 213–219) olid Csekey artikli lisas täistekstidena saksakeelses tõlkes ära toodud järgmised Eesti konstitutsioonilist korda täiendavad ja haldusõigust käsitlevad õigusaktid aastani 1928: põhiseaduse ning Riigikogu valimiste, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise õiguse seaduse maksmapaneku seadlus (1920, lk 219–220), ajutise valitsuse ajutised administratiivseadused 1918. aasta 19. novembrist³² (lk 220–221), ajutine

²⁸ A.-T. Kliimann. Lineamenti di diritto costituzionale Estone. – *Annuario di diritto comparato e di studi legislativi* 7/1933, lk 376–394; *ibidem*. Diritto processuale amministrativo dell’Estonia. – *Annuario di diritto comparato e di studi legislativi* 13/1937, lk 77–97.

²⁹ Siseministeeriumi kõrge ametnik ja Eesti 1920. põhiseaduse kommentaari autor Eugen Maddisoo (enne 1935. aastat Maddison) avaldas nt artikli Eesti põhikorra ajaloo põhijoontest kuni 1937. aasta Rahvuskoguni: *Les traits généraux de l’histoire constitutionnelle estonienne jusqu’à l’Assemblée nationale de 1937*. – *Revue d’histoire politique et constitutionnelle* 2/1938/2, lk 164–216 ja veel ühe Eesti omavalitsuste liidust: E. Maddison. *L’Union des self-governments en Estonie*. – *Revue internationale des sciences administratives* 3/1930/1, lk 35–39.

³⁰ S. Csekey. Arvustus ja eksiteele viiv arvustus. Vastus. – *Õigus* 1929/9–10, lk 338. Vt ka selle taastrükki Marju Luts-Sootaki kommentaaridega siinses riigiõiguse aastaraamatus, lk 316–339.

³¹ S. Csekey. *Die Verfassungsentwicklung Estlands 1918–1928* (viide 2), lk 170–172 ja 174–175.

³² Ajutised administratiivseadused. – RT 1918, 1, lk 7–8.

riigikontrolliseadus³³ (lk 221–222) ja halduskohtukorraldus ehk administratiivkohtu kord³⁴ (lk 223–226) ning ajutine omavalitsuste järelevalve seadus³⁵ (lk 227) 1919. aastast, Riigikogu kodakorra seadus 1921. aastast³⁶ (lk 228–237), 1922. aasta kodakondsusseadus³⁷ (lk 238–240) ja selle juurde käinud juhtnöörid³⁸ (lk 240–241), 1924. aasta detsembrimässu järel vastu võetud riigikorra kaitse seadus³⁹ (lk 241–243), 1925. aasta vähemusrahvuste kultuuriautonomiam seadus⁴⁰ (lk 243–246) koos selle juurde käinud valitsuse määrustega kultuuriomavalitsuste korraldusest⁴¹ (lk 246–250) ja rahvusnimekirjade pidamisest⁴² (lk 250–252) ning juhtnööridega kultuurihoolekogude tegevusest⁴³ (lk 252), niisamuti 1925. aastast pärit usuühingute seadus⁴⁴ (lk 252–256) ning 1926. aastast pärit Riigikogu valimise, rahvahääletuse ja rahvaalgatuse seadus⁴⁵ (lk 256–269). On ilmne, et Csekey nägi haldusõiguses konkretiseeritud riigiõigust. Tema valik Eesti õigusaktidest, mida lisada ülevaatele Eesti põhikorra arengust ja selles toimunud

³³ Eesti Ajutise Maanõukogu (Maapäeva) poolt 5. veebruaril 1919. a vastuvõetud Ajutine seadus Eesti riigikontrolli kohta. – RT 1919, 9, 22.

³⁴ Administratiivkohtu kord, 12.02.1919. – RT 1919, 10, 23.

³⁵ Seadusandliku delegatsiooni poolt 11. oktoobril 1919. a vastuvõetud omavalitsuse ajutine järelevalve seadus. – RT 1919, 78, 149.

³⁶ Riigikogu poolt 28. aprillil 1921. a vastuvõetud Riigikogu kodukord. – RT 1921, 33, 26.

³⁷ Riigikogu poolt 27. oktoobril 1922. a vastuvõetud Kodakondsuse seadus. – RT 1922, 136, 87.

³⁸ Juhtnöörid kodakondsuse seaduse kohta (Välja antud Riigikogu poolt 27. oktoobril 1922. a vastuvõetud kodakondsuse seaduse § 23 põhjal), 22.11.1922. – RT 1922, 148/149, lk 727–728.

³⁹ Riigikogu poolt 12. veebruaril 1925. a vastu võetud Riigikorra kaitse seadus. – RT 1925, 29/30, 7.

⁴⁰ Riigikogu poolt 12. veebruaril 1925. a vastu võetud Vähemusrahvuste kultuur-omavalitsuse seadus. – RT 1925, 31/32, 9.

⁴¹ Vähemusrahvuste kultuur-omavalitsuse seaduse §§ 29 ja 30 põhjal Vabariigi Valitsuse poolt 8. juunil 1925. a vastu võetud Vähemusrahvuste kultuur-omavalitsuse korralduse määrus. – RT 1925, 101/102, lk 470–474.

⁴² Vähemusrahvuste kultuur-omavalitsuse seaduse §§ 29 ja 30 põhjal Vabariigi Valitsuse poolt 8. juunil 1925. a vastu võetud Rahvusnimekirjade pidamise määrus. – RT 1925, 101/102, lk 469–470.

⁴³ Vabariigi Valitsuse poolt 18. detsembril 1925. a vastu võetud Juhtnöörid vähemusrahvuste kultuur-omavalitsuste kultuur-hoolekogude tegevuse kohta. – RT 1925, 199/200, lk 1158.

⁴⁴ Riigikogu poolt 12. novembril 1925. a vastu võetud Usuühingute ja nende liitude seadus. – RT 1925, 183/184, 96.

⁴⁵ Riigikogu poolt 18. veebruaril 1926. a vastuvõetud Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise seadus. – RT 1925, 16, 17.

muutustest esimesel kümnel iseseisvusaastal, skitseerib selgesti kogu selle seaduste ringi, mis lisaks põhiseadusele moodustas seadusliku aluse põhikorraõigusele tervikuna.

Csekey ülevaade on tasakaalukas ja mõeldud just välislugejale. Anton Palvadre märkis oma Csekey artikli retsensioonis, et Csekey on võtnud käsile selle, mida paljud alles arutavad, nimelt kuidas teha Eesti õiguse allikad kättesaadavaks rahvusvahelisele üldsusele.⁴⁶ Alustuseks on Csekey ülevaates analüüsitud Eesti kui „piiririigi“ ülesannet ja tähendust, võrreldes näiteks Ungariga, mis oli samuti piiririik. Sellest on ta kirjutanud mujalgi.⁴⁷ Csekey hinnangul oli Eesti 1920. aasta põhiseaduse aluseks poliitilise ja osalt majandusliku demokraatia põhimõte, mis koos vabaduse ja võrdsusega olid põhiseaduslike institutsioonide juhtumõteteks ning mille tõttu võis tema arvates põhiseadust iseloomustada „radikaaldemokraatlikuna“. Eriti oluliseks pidas ta seda, kuidas demokraatia põhimõte väljendus rahva osalemisel valitsemises, nii rahvahääletuse ja rahvalgatuse kui ka omavalitsusorganite kaudu.

Csekey artiklile ilmus Eestis kaks retsensiooni ja nende peale veel Csekey enda vastulause.⁴⁸ Ungari ja saksa keeles ilmusid mõned teadaanded ülevaate ilmumise kohta⁴⁹ ja peamiselt Csekey kirjutatud lühidalt kokku võttev ja kirjeldav veidi pikem retsensioon Belá Zsedenyilt⁵⁰.

⁴⁶ A. Palvadre. [Arvustus] Stephan Csekey. Die Verfassungsentwicklung Estlands 1918–1928. – *Õigus* 1929/1, lk 24–25. Vt ka taastrükki Marju Luts-Sootaki kommentaaridega siinses riigiõiguse aastaraamatus lk 307–315.

⁴⁷ Nt [I. Csekey.] Az észet köztársaság alkotmányja és a Baltikum világgpolitikai helyzete [Eesti Vabariigi põhiseadus ja Baltikumi koht maailmas]. – *Magyar Kisebbség* 1926/4, lk 120–132. Loe selle kohta lisaks: A. Bereczki. Estonia's Geopolitical Situation As Found In István Csekey's Works. – *Acta Historica Tallinensia* 24/2018/1, lk 99–108; A. Bereczki. Eesti ja Soome rahvuspoliitika kajastumine Ungaris kahe maailmasõja vahelisel ajajärgul. – *Akadeemia* 2005/2, lk 256–303.

⁴⁸ A. Palvadre (viide 46), lk 24–27; A.-T. Kliimann. Arvustavaid märkmeid (viide 5), lk 128–131; I. Csekey. Arvustus (viide 30), lk 338–345.

⁴⁹ *Bibliographia iuridica Estonica 1918–1940*. Tallinn 1994, lk 169 nimetab kokku kuut, mille hulgas on ka Zsedenyi veidi pikem kirjeldus. Siiski võib teadaandeid artikli ilmumise kohta olla rohkem. Csekey nimetas oma vastukirjutises Kliimanni arvustusele „23 juriidilise ajakirja poolt kaheksas Euroopa riigis (vähemalt nii palju on mul teada) [avaldatud] heakskiit[vat] arvustus[t]“. I. Csekey. Arvustus (viide 30), lk 339.

⁵⁰ B. Zsedenyi. Csekey, Stephan v. Die Verfassungsentwicklung Estlands 1918–1928. – *Magyar jogi szemle [Ungari Õigusteaduse Ajakiri]* 1929/4, lk 157–159.

Riigikohtunik Anton Palvadre⁵¹ märkis oma retsensioonis, et Csekey eesmärk on näidata Eesti põhiseaduses leiduvate põhimõtete praktilist elluviimist ja kiitis suure hulga allikmaterjali kasutamist.⁵² Ta leidis, et Csekey suhtumine Eesti põhiseaduslikku riigikorda oli heatahtlik, Eesti põhiseadust iseloomustanud Csekey moodsa ja arenemisvõimelisena. Palvadre pidas ülevaadet üldiselt õnnestunuks, kuid ei nõustunud kõigi Csekey tõlgendustega: näiteks üldistes huvides eraomandi tasuta võõrandamise lubatavus või põhiseaduse §-s 7 sätestatud keeld võtta vastu võõraste riikide aumärke või ka küsimus, kas valitsus võib põhiseaduse § 60 p 7 alusel anda määrusi ilma erivolituspõhise määrusega. Mõnel puhul (nt kohtute kohta käiva VI peatüki puhul) heitis Palvadre Csekey ülevaatele siiski ette analüüsi pealiskaudsust. Palvadre ei nõustunud ka Csekey hinnanguga Eesti Vabariigi valitsemiskorrale, kus täidesaatev võim olevat ainult „seadusandliku võimu agent“ ja valitsuskriiside tõsiseks muutumisest päästvat üksnes „eesti rahva iseloom“.⁵³ Palvadre arvates olid nn valitsuskriisid just parlamentarisismi tunnus; seejuures viitas ta riigiõiguse professori Nikolai Maimi teosele parlamentarismist⁵⁴. Veel märkis Palvadre ülevaate lisas esitatud tõlgete kohta, et mõnikord on jäetud alusteksti sisse võtmata vahepealsed muudatused ja et eesti sõna „määrus“ tõlkimisel tuleb teha vahet, kas tegemist on üldkohustusliku aktiga (*Verordnung*) või sellest erineva, üldse õigusnormi, otsust või korraldust tähistava sõnaga.⁵⁵

Teine retsensioon, mille puhul äratub tähelepanu selle toon, pärines Csekey õpilaselt ja peatselt mantlipärijalt Artur-Tõeleid Kliimannilt. Kliimanni retsensioon ei olnud mitte ainult terav ja kriitiline, vaid seadis sisuliselt kahtluse alla Csekey pädevuse teadlasena.⁵⁶ Eriti torkab erinevus silma, kui lugeda mõnd muud

⁵¹ Palvadre diskuteeris Csekeyga ka õigusteadlaste päeval või arvustas tema teisigi kirjutisi. Vt T. Anepaio. Anton Palvadre. Õiguse hoidja. Tartu 2022, lk 381, 409 j ja 412 jj.

⁵² A. Palvadre (viide 46), lk 24 j.

⁵³ Samas, lk 25.

⁵⁴ Н. Майм. Парламентаризм и суверенное государство [= Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli toimetused / Acta et commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis). B, Humaniora, osa XIV. 1]. Tartu 1927.

⁵⁵ A. Palvadre (viide 46), lk 26 j.

⁵⁶ Vt ka A.-T. Kliimann. [Arvustus] „Parlamentarism ja suverään riik“. – Postimees 02.01.1928, lk 6.

Kliimanni retsensiooni, näiteks Anton Palvadre prantsuskeelsele artiklile⁵⁷ või Pariisi ülikooli professori B. Mirkin-Guetzévitchi raamatule uutest tendentsidest konstitutsiooniõiguses⁵⁸. Ka viimasele oli Kliimannil etteheiteid, näiteks et eri teemade eelnev käsitlemine üksikartiklitenä on mõjutanud „teose teaduslikku konstruktsiooni“ ja mitut üksikküsimust ei ole teaduslikult põhjendatud või et teose sisu on teaduslikult viimistlemata ja mõned üldistused on tehtud „liiga hõlpsasti“.⁵⁹ Puudub aga Csekey artikli retsensioonist paistev soov teda isiklikult rünnata, muuseas nimetades Csekey käsitlust „teosekeseks“ ja leides, et ei ole lähtunud „metoodilisest algtoest“⁶⁰. Paratamatult tekib küsimus, kas tegu oli ootamatult tekkinud isikliku tüli või vastuoluga või hoopis Kliimanni murega, et Csekey, kes hoidis haldusõiguse professori kohta, ei võimalda jätkuda tema akadeemilisel karjääril nii, nagu ta seda soovima oli hakanud. Praeguste teadmiste alusel jääb see küsimus aga vastamata. Sellele, et tegu võis olla siiski veidi pikemaajalise probleemiga, vihjab Csekey viidatud Kliimanni arvustus 2. jaanuarist 1928 Nikolai Maimi raamatule parlamentarismist, kus ta leidis, et „härrad humanitaar-alade esindajad on pimedad ning kurdid, nad ei näe ega kuule seda, vaid suigutavad aastasade minevikust päritud dogmadega algavate uurijate püüdeid, seletades asju neile nii nagu oli see kohane vahest siis, ja pigistades kinni silmad selle ees, mis saand võimsaks elujuhiseks nüüd. Meie Tartu ülikooli lugupeetud professor N. Maim on oma väärrika uurimusega kaldunud kõrvale sellest ülikoolide ametliku „teaduse“ kurvast traditsioonist, võttes vaatluse ainekku esemeid, mis kannavad otsaesisel tänapäeva antagonismirikka ühiselu karjuvamaid märke“.⁶¹ Csekey võttis ka seda otse enda pihta sihituna ja küllap põhjendatult. Tänapäeval peetakse õigusteadlasi küll sotsiaalvaldkonda kuuluvateks, ent Kliimann on Maimi erandina esile tuues viidanud selgelt juristidele ja arvestades Kliimanni enda ja Csekey haldusõiguslikku uurimisuunda, ei jää palju kahtlust. Peeter Järvelaidki on väitnud, et Kliimanni suhted

⁵⁷ A.-T. Kliimann. [Arvustus] Palvadre. A. Court aperçu sur les possibilites reservees en Estonie aux personnes privées pour protéger leurs intérêts contre les actes des pouvoirs administratifs. – Revue internationale des sciences administratives 6/1933/3, lk 324–331. – Õigus 1934/8, lk 378–380.

⁵⁸ A.-T. Kliimann. Arvustus: B. Mirkin-Guetzevitch. Les nouvelles tendances du droit constitutionnel. Paris: Giard, 1931. – Õigus 1931/7, lk 328–331.

⁵⁹ Samas, lk 330–331.

⁶⁰ A.-T. Kliimann. Arvustavaid (viide 5), lk 128.

⁶¹ A.-T. Kliimann. [Arvustus] „Parlamentarism (viide 56), lk 6.

vanemate kolleegidega olevat professor Csekey küsimuse tõttu hiljem jahenenud.⁶²

Kliimann heitis Csekeyle alustuseks ette nii liiga lühikest kui ka süsteemitut ja valikulist konstitutsiooniõiguslike normide tutvustust ning käsitluslaadi, mis ei ole võimaldanud „teaduslikku ainejaotust“. Samuti leidis ta, et põhiseadust konkretiseerivaid norme oleks pidanud käsitlema alles pärast põhiseaduse enda süsteemset ülevaadet ja kõigis vajalikes valdkondades, mitte eklektiliselt ja eri meetodeid kokku sulatades.⁶³ Kõik need etteheited lükkas Csekey tagasi ja märkis oma vastukirjutises, et temalt oli tegelikult tellitud ainult 16-leheküljeline artikkel ja Eesti kohta käiva palju pikema artikli avaldamine tingis isegi ajakirja väljaandja sissejuhatava eelmärkuse, mis põhjendas artikli avaldamist nii suures mahus. Samuti oli selles ajakirjas juba varem (1924) avaldatud Tartu ülikooli finantsõiguse professori Eduard Berendtsi artikkel põhikorra arengu kohta, mis küll olevat põhiseadust ennast süstemaatiliselt kirjeldanud, ent jätnud kajastamata selle arengu.⁶⁴

Tegelikult on selge, et Kliimanni kõiki nõudeid olekski olnud ajakirja poolt ette antud raamides võimatu täita. Meetodikat puudutavad etteheited olid eelkõige seotud Csekey ja Kliimanni pooldatud eri koolkondade käsitlusviisidega (neid selgitavad toimetaja märkused vastavate artiklite taastrüki kommentaariumis), millised on teadusmaailmas paratamatud ja normaalsed. Samuti on tavaline, et teatud tõlgendusküsimustes leidub autorite vahel erimeelsusi (siin nt seaduse mõiste, määrusandluse või kaasallkirjastamise küsimused).⁶⁵ Üldjuhul jääb teaduslikes vaidlustes kirjutise toon kirjutaja isiku suhtes siiski neutraalseks.

Csekey vastulause Kliimanni arvustusele väljendas selgelt nõrdimust ja haavumist, eriti arvestades nende senist suhet õpetaja ja õpilasena ning seda, et just Csekey toetus aitas Kliimannil pääseda õpingutele Viini. Samuti märkis Csekey, et Kliimann oli tema artikli käsikirja enne avaldamist väga kiitnud.⁶⁶

⁶² P. Järvelaid. Artur-Tõeleid Kliimann (1899–1941). – Akadeemia 1999/2, lk 265. Kahjuks ei ole Järvelaid viidanud, millistele allikatele see teadmine tugineb.

⁶³ A.-T. Kliimann. Arvustavaid (viide 5), lk 128.

⁶⁴ I. Csekey. Arvustus (viide 30), lk 339–340. Csekey viitas artiklile: E. Berendts. Die Verfassungsentwicklung Estlands. – Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart 12/1924, lk 191–202.

⁶⁵ A.-T. Kliimann. Arvustavaid (viide 5), lk 129–131.

⁶⁶ I. Csekey. Arvustus (viide 30), lk 344.

Seda, et Csekey oli andnud oma käsikirja Kliimannile lugeda, on näha ka tema tänusõnadest.⁶⁷

Csekey juhtis tähelepanu ka sellele, et põhikorra „arenemise suuna ja põhikorra arenemise üksikute momentide ja põhjuste“ käsitlemises, mida Kliimann pidas puuduseks, nägi Ungari professor Zsedenyi kõnealuse kirjutise voorust. Viimase hinnangul oli see muu hulgas põhjendatud tähtsamate seaduste tõlgete lisamise tõttu.⁶⁸ Csekey vastas ka Kliimanni sisulistele etteheidetele, viidates oma seisukohtade põhjendamiseks nii Eesti kui ka välismaa autoriteetidele ning püüdes nõnda Kliimanni seisukohti ümber lükata.

Õpilase ja õpetaja vaheline tüli ei jäänud võib-olla siiski alaliseks. Aasta hiljem avaldas Kliimann ajakirjas Õigus arvustuse Csekey loengute põhjal üliõpilaste poolt välja antud haldusõiguse konsekti kohta, mida võib teatud määral pidada Csekeyt kaitsvaks või vähemalt tema suhtes neutraalseks. Kliimann heitis konkreetse konsekti väljaandjatele ette sisulist ja tehnilist hooletust „võimatuseni“, muu hulgas korduvalt pooleli jäävaid lauseid, millega petetavat teisi üliõpilasi. Tegu oli isegi laiema kriitikaga sedalaadi konsepektikirjandusele.⁶⁹ Selliseid konsekte seostati õppejõu nimega. Kliimann leidis, et „[o]n muidugi täiesti uskumatu, et kõik kompendiumis esinev osaliseltki vastaks professori loengutes käsitletud mõtetele“ – ja tõstatas küsimuse autoriõiguse kohta.⁷⁰ Nii et see kriitika ei olnud vähemalt otseselt suunatud Csekey enda pihta.

Igal juhul telliti Csekeylt samasse ajakirja Eesti põhikorra edasise arengu – nimelt Eesti põhikorrast aastatel 1929–1934 – kohta ka jätkuartikkel.⁷¹ Seega võib arvata, et olenemata Eesti autorite kriitikast jäid vähemalt „Tänapäeva avaliku õiguse aastaraamatu“ koostajad tema eelmise ülevaateartikliga rahule.

⁶⁷ S. Csekey. Die Verfassungsentwicklung Estlands 1918–1928 (viide 2), lk 213.

⁶⁸ I. Csekey. Arvustus (viide 30), lk 339–340. Vt ka B. Zsedenyi (viide 50), lk 157–159.

⁶⁹ Üliõpilaste koostatud konsepektidest ja nende „autoriseerimisest“ õppejõudude poolt vt M. Luts-Sootak, H. Siimets-Gross. Eesti õiguse 100 aastat. Vene keisririigi pärandi haldajast Euroopa õiguse kaaskujundajaks. Tallinn 2019, lk 21.

⁷⁰ A.-T. Kliimann. Arvustus: Haldusõigus (viide 12), lk 83–84.

⁷¹ S. v. Csekey. Die Verfassungsentwicklung Estlands 1929–1934 (viide 23), lk 411–458.